

De vervuiling van onze levenssfeer

AL sinds jaren is er gewaarschuwd en geprotesteerd tegen de vervuiling van de lucht, die wij moeten inademen. De Amsterdamse provo's ontleenden een deel van hun toenmalige populariteit aan het feit, dat zij stank- en gifverspreidende fabrieken, auto's die benzinedampen spuien in dichtbevolkte wijken met smalle straten, en het moordende verkeer te lijf gingen. Er is daarna weer een gevoel gekomen, dat het allemaal niet zo erg was, en dat terwille van de agitatie het gevaar dat ons bedreigt overdreven was.

NIET ontkend kan worden dat de behoefte aan welvaart, aan bewegingsvrijheid en aan levenszekerheid deed grijpen naar steeds meer kunstmiddelen, die de elementen van de natuur dienstbaar moesten maken aan de mens. De chemie belooft al sinds tientallen jaren wonderen. De bestrijding van plantenziekten, insecten of bacteriën; de vervaardiging van geneesmiddelen, die opwekken of verdoven en die drastisch ingrijpen bij storingen in het fysieke of psychische proces van ons lichaam; de bevrediging van behoeften, die voortvloeien uit de enorme uitbreiding van de industrie en het verkeer; kortom het najagen van steeds meer comfort met een toenemend aantal verbruiksgoederen... al deze factoren hebben tot verontschuldiging gediend voor een steeds kunstmatiger inrichting van het leven.

MAAR toen kwamen weldra de waarschuwingen. Daar was vijf jaar geleden het softenon-proces in Luik. Juridisch een proces tegen de moeder, die uit mededogen haar ernstig verminkte baby doodde met een zware dosis bedwelmingsmiddelen. In werkelijkheid een proces tegen de chemische industrie, die softenon in de handel had gebracht om de zwangerschap lichter te dragen te maken, hoewel later bleek dat softenon de vrucht in het moederlijf afschuwe-lijk misvormde. Toen kwam het besef, dat vele ademhalingsstoornissen met hun gevolgen te wijten waren aan de luchtvervuiling. Niet alleen door rook en damp, maar door gassen en zelfs door kernexplosies werd het leven, dat zo beveiligd moest worden, opnieuw bedreigd. De agitatie tegen de vestiging in het dichtbevolkte IJ-gebied van bedrijven van Mobiloil en Progil was geenszins ongegrond. De vraag of toevoeging aan het drinkwater van fluor al of niet toelaat-

baar is schijnt ook geenszins opgelost. De wetenschap, mogelijkerwijze in dienst van de mens gesteld, kan ook voor diens ondergang worden gebruikt. De oorlogen hebben dat al sinds eeuwen bewezen. Nu lijkt de vredesindustrie het te gaan aantonen.

TWEE recente gebeurtenissen hebben het gevaar in het licht gesteld. Daar was een rapport over DDT, sinds tientallen jaren het middel bij uitstek om insecten te vernietigen. Uit dit rapport bleken twee dingen: ten eerste de verstoring van het normale plantaardige en dierlijke leven, van het gewone natuurproces. De mens treedt op als een terrorist jegens dieren, hij beheerst de natuur nu zodanig. Dat hij haar desnoods zou kunnen uitroeien. Maar de mens is zelf ook een dier, dat aldus de wortelen doodt waarop zijn leven stoelt. Dat steeds meer insecten, vogels, vissen en bacillen te gronde gaan moet gevolgen hebben, die wij nog niet kunnen overzien. Het tweede feit was dat DDT via de plantenwereld doordringt in het dierlijke en menselijke organisme. Onze levensmiddelen zijn ten dele vergiftigd. Nu kwam daarbij ten overvloede de ramp met het Rijnwater. Een fabriek van insectendodende middelen (of de vervoerders daarvan) hadden niet kunnen voorkomen dat een aanzienlijke hoeveelheid van dit gif in de Rijn was terechtgekomen, waarvan het water onze hele delta doorstroomt. Vissen stierven bij miljoenen, vee, huisdieren en mensen werden met ziekte en dood bedreigd. Na een paar dagen kwamen er geruststellende berichten: de Rijn zou door toevoer van fris water weer gereinigd zijn. In hoeverre, voor hoelang?

WAT zou men er aan kunnen doen? Het aantal voorzorgsmaatregelen verhogen. Maar duidelijk is vooral, dat de concentratie van de nijverheid in het industrieel hoog-ontwikkelde Europees-Amerikaanse gebied der aarde moet worden gestuit. Vandaar reeds dat de industrialisering van technisch achtergebleven gebieden met nog veel ruimte nodig zou zijn. Met dus toeneming van het kapitaal der arme volken, en het beperken van de zinloze wedloop der welvarende naties, om steeds meer verbruiksgoederen, kapitaal en macht te vergaren. Dat voor zulk een revolutie een grondige verandering der mentaliteit nodig zou zijn spreekt van zelf.

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**24ste jaargang nummer 14
19 juli 1969**

Hoofdredacteur: dr. A. L. Constandse

Redactieraad:

**mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt
Corstius, H. Mozes, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof**

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen

**Paulus Buyslaan 23, Amersfoort
Telefoon 03490-16474**

**Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht**

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:

**voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-**

Losse nummers f 0,50

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

A. L. Constandse: Het probleem van de dood I (pag. 4)

J. L. Sluiter: Pierre Bayle I (pag. 5)

M. Visser-Schröder: Gekooide Vogel (pag. 6, 7)

N. Pijnakker-v.d. Heyden: Ik weet het niet (pag. 7)

KRITISCH ALLERLEI

Veiligheid

IEDEREEN, die Amerikaanse vrouwen kent, kent ook de verhalen over de onveiligheid in de Amerikaanse steden. Het mooiste relaas vinden we dat van twee vriendinnen, die – als ze 's avonds naar de bioscoop zijn geweest – ieder een taxi nemen om haar naar huis te brengen (want drie of vier blokken lopen is veel te gevaarlijk) en dan ieder het nummer van de taxi van de ander noteren voor het geval dat... In Chicago is de situatie zo, dat de Illinois Bell Telephone Cy. een taxibedrijf dik betaalt om elke avond 500 telefoonjuffrouwen naar huis te brengen. En een vakbond in Fort Wayne (Indiana) heeft in zijn contract met het telefoonbedrijf een clause, krachtens welke taxi's beschikbaar moeten zijn voor vrouwen die na 10 uur 's avonds werken. Veiligheid wordt duur betaald, aldus De Groene.

Rood gebaar

MENSEN, die onlangs in Kanton (Zuid-China) zijn geweest, vertellen dat daar de grote rage is: insignes, op de lapel gedragen, en waarmee men elkaar in het avondlijk duister kan begroeten, doordat zij, door een batterijtje gevoed, kunnen aanknippen en dan een portretje van Mao Tse-toeng vertonen. De leider is geworden tot zoiets als een totem, waarvan het beeld de stamleden verbindt!

Zwart

IN de Petit Larousse kan men lezen: 'Omdat het woord nègre een pejoratieve zin heeft gekregen, vervangt men het door noir.' Dus in Frankrijk liever zwart dan neger, als men de betrokkenen niet krenken wil. En thans ziet men hetzelfde in de Verenigde Staten. Jonge strijdbare negers, mensen van de Black-Power-beweging zoals Stockely Carmichael en Rap Brown, willen het woord negro niet meer horen; dat is een slavenwoord, zeggen zij. Zij verkiezen 'blacks', zwarten dus. Maar in de neger-pers der VS wint de laatste tijd in versneld tempo nog een ander woord veld: 'Afro-Americans', want 'dat woord verwijst naar ons land van herkomst, naar onze geschiedenis, naar onze oude cultuur'. Voor de strijdbaren zijn degenen die zich nog 'negro' noemen de mensen die berusten in de huidige situatie, echte 'Uncle Tom'-mensen.

Gemengd

DE veertig jaar oude, 150 leden tellende Haagse studentenvereniging (HSV) wil de vernieuwing binnen haar organisatie, begonnen met de afschaffing van de groen-

tijd in 1965, voortzetten door het lidmaatschap nu ook voor vrouwelijke studenten open te stellen. In september zullen de eerste, overigens niet verplichte, 'gemengde' kennismakingsweken worden gehouden, die beginnen met een zeilkamp. Omstreeks die tijd zullen ook de statuten worden aangepast. Zo'n bericht geeft een schok: hierover namelijk dat het tot 1969 heeft moeten duren, voordat zo'n 'mannenbond' plaats inruimde voor vrouwen!

Maagdenhuis

PROF. G. J. Scholten sprak op de jaarvergadering van de Nederlandse Juristen Vereniging, waar de crème de la crème van de Nederlandse juristerij aanwezig was, ook over de bezetting van het Maagdenhuis in Amsterdam. Een relatief zeer klein percentage juridische studenten was daarbij aanwezig, zei prof. Scholten. Dit komt doordat juridische studenten zich bewuster zijn van de consequenties van de overtreding van wetten. Zij weten ook dat zij in strijd met het recht handelen wanneer zij deze wetten overtreden. Dat er onvrede bestaat onder de studenten is een goed ding, zei prof. Scholten, tegen de juristen; wij moeten dat kunnen begrijpen. Maar overal in de wereld is onvrede en niet speciaal bij de studenten. En gebleken is dat van die studenten bij wie de onvrede het grootst is, de studenten die sociale wetenschappen bestuderen, vooraan staan. Dat komt doordat voor diegenen de toekomst zo duister is. De onvrede op zich zelf is juist en wij juristen moeten ons daar positief tegenover opstellen. Wij juristen moeten zorgen dat wetten die verouderd zijn snel gewijzigd kunnen worden. Aan de andere kant zei prof. Scholten tegen studenten, dat zij het recht moeten waarderen; dat het wel mag worden aangevochten; maar dat de overheid en het gezag onmisbaar zijn.

Dienstknecht

IN het blad van de SGP, de Banner, worden enige mededelingen gedaan over de samenstelling van het nieuwe bestuur. Zo neemt penningmeester Jansen afscheid: 'Moge voor vriend Jansen met wie we in wel en wee, maar toch bijzonder in dagen van ziekte, die voor hem geenszins de slechtste waren, hebben meegeleefd, voor zover het heel bezette leven dit toelaat helaas, ervaren dat de zegen rust op het werk, dat hij als een onnutte dienstknecht heeft willen verrichten.' De Volkskrant waagt daarover: 'Waarom zijn

staatkundig-gereformeerden toch zo slecht te verstaan? Bij oppervlakkige lezing krijgen wij de indruk dat de heer Jansen een waardevolle secretaris is geweest, die zich bovendien zo nu en dan ziek meldde om het er eens goed van te nemen, terwijl de anderen het te druk hadden om hem te controleren. Maar dat zal de bedoeling wel niet wezen.'

Daumier

Puntjes

GEHEEL de week hoort men niets anders dan gevraagde platen waaronder nooit enig op religieus gebied. Niets dan die vuile jazzmuziek. Waarom? Wordt hier de zendtijd al niet genoeg aan besteed? Het is schandelijk als katholieke omroep niets meer over te hebben voor de dierbare godsdienst. Ook het ziekenhalfuurtje is niets meer sinds Alex van Wayenburg dit niet meer verzorgt. Ik heb jaren ziek gelegen en genoot dan van het ziekenlof en mooie puntjes van sommige priesters. Er zijn gelukkig nog kloosters genoeg, die best zo'n lof willen verzorgen. Nu in deze mooie meimaand wordt de lieve Moeder Gods totaal niet genoemd of iets ter Hare ere gedaan. Schande!

(Aldus een brief aan Studio, KRO)

Minnaressen

DE schone Helena moet twaalf geweest zijn, toen ze met Menelaos trouwde. De speelgenootjes van Sappho waren hooguit vijftien. De kolossale boezems van Wagnervolksters mogen ons het uitzicht op de werkelijke Isolde niet benemen: een roodblond meisje met zomersproeten, dat nu zeker nog onder de kinderbescherming zou vallen. Héloïse was een kind dat haar huisleraar Abélard zo in opspraak bracht dat hij harentwege gecastreerd werd. Ulrich von Liechtenstein koos op de leeftijd van twaalf jaar een getrouwde prinses als koningin zijns harten. En Julia was nog geen veertien, toen zij met Romeo over de vogels kibbelde, en Shakespeare vermeldt nadrukkelijk dat meisjes, jonger dan zij, tot gelukkige moeders gemaakt zijn. Veertien was Cleopatra toen ze Marcus Antonius ontmoette. En wij verbazen ons over de seksuele belangstelling van 'tieners'.

Kuisheid

DAVID Renwick, een 32-jarige Engelsman die kunstmeedwerk maakt schreef ironisch aan een Amerikaanse vriend: 'Ik maak alles, van lampen tot kuisheidsgordels'. Per kerende post kwam er een order voor een kuisheidsgordel van een anonieme klant uit Texas, waarvoor Renwick een tekening in een openbare leeszaal als voorbeeld gebruikte. Onmiddellijk na aflevering kreeg hij een nieuwe order, van 40 stuks, en nu heeft hij een bloeiende industrie met klanten in Amerika, Frankrijk, Nederland en Scandinavië. Een handelaar in Italië bestelde er 150 en in Koeweit schijnen enkele sjeiks in zijn werk geïnteresseerd te zijn. 'Ik zou liever windwijzers maken dan zulke walgelijke dingen', zegt Renwick, maar ondertussen blijft hij zijn met bloemmotief gedecoreerde gebruiksvorwerpen afleveren voor 250 gulden per stuk.

In memoriam patris

*Mijn vader heeft de waterlaarzen aan.
Wij samen zijn de Lekdijk afgekomen.
Ik ben voor mijn verjaardag meegenomen:
hij moest vandaag bij het gemaal langs gaan.*

*Gemaal: dat is je vader horen noemen
die vreemde woorden van een andere taal
als hij de waterstand leest van de schaal;
te ademen in het onbenoembaar zoemen
dat gonzend omgaande aanwezig is.
En, niets te zeggen als hij bezig is:*

*'Dàt is een man, daar kun je staat op maken.'
Als op de zaken orde is gesteld
doen wij op huis aan. Een lucht van geweld:
Gorcum ligt al door wolken overkraagd.
Geen noodweer en geen wereld kan mij raken
als hij, het laatste stuk, mij op de schouders draagt.*

Ida G. M. Gerhardt

(Uit: 'Gedichten 1967')

Een burenruzie

IN een der nummers van Tirade staat een interview met Gerard Kornelis van het Reve, geschreven door de 20-jarige Michiel Adriaan Schmidt, die Van het Reves wijze van formuleren goed weet over te brengen. Het interview bevat een schat aan gedenkwaardige uitspraken. Bijvoorbeeld over het bestaan van God: 'Ik vind, wat de mensen over God zeggen of schrijven, meestal erg vermoeiend, dom en vervelend. Ze willen God op de foto hebben, of in een doos, en liefst in een stopfles. Ze willen zijn soortelijk gewicht weten. En als dat niet lukt, dan worden ze nijdig, net als Jan Wolkers, of dat malle volkje van Vrij Nederland: dan schrijven ze god zonder hoofdletter, en denken ze hem daarmee wel klein te krijgen. Wat een bijgelovig troepje, vindt u niet? Ik weet niets met zekerheid, maar ik aanvaard, wat ik als eigen ervaring onderga. Ik weet niet of de Glorievolle en Gezegende Maagd, die alles weet en alles begrijpt, Medeverlosseres, Moeder van God en daarmede van ons allen, werkelijk bestaat. Maar als zij vermag, wat geen arts, priester, psychiater, vriendje – zelfs Teigetje nog niet eens – ooit gelukt is, en mij uit de kruik en de fles heeft weten te trekken, dan is mij dat voldoende, en hoef ik haar ventvergunning, rijbewijs, trouwboekje, hengelakte of luistervergunning niet te zien. Of God bestaat, weet ik niet, en kan ik ook nooit weten. Maar als hij zich in mijn leven aan mij openbaart, is mij dat genoeg, en vraag ik niet verder. Waarschijnlijk heeft God het bestaan niet eens van node, om zich te openbaren.'

DIT is duidelijk zo onduidelijk, dat de rest komisch gaat worden. Van het Reve reageert op wat Vestdijk over hem gezegd heeft in 'Hernomen konfrontatie met S. Vestdijk' van Theun de Vries. Daarin zegt Vestdijk: 'De man is zeker goed begonnen, ik had na 'De Avonden' veel fiducia in hem. Maar sinds hij zich te buiten gaat aan zijn 'zendbrieven' en vooral nadat hij zich heeft laten bekeren tot het katholicisme...

nou ja! Eenvoudig niet meer discutabel.' Van het Reve: 'Maar wat zijn hatelijkheid over mijn katholicisme betreft – afgezien van de kleinburgerlijke en platte domheid, die er uit spreekt – die heeft een diepere grond. U moet namelijk weten, dat Vestdijk een jaar of 6½, 7 geleden zelf katholiek heeft willen worden. Hij heeft zich maandenlang laten uitleggen hoe alles in elkaar zat, eerst door een Dominicaan, geloof ik, en toen die barstte van de hoofdpijn, door Jezuïeten. Ze werden doodberoerd van de domheid van die man. Hij interpreteerde namelijk alles letterlijk, van de Heilige Drie-eenheid tot de Lichamelijke Tenhemelopneming van Maria toe! Hoe dat nu kon, want dat kon toch allemaal nooit? En eindelijk toen het toch allemaal voor elkaar was met Vestdijks bekering, zegt Van het Reve, is de zaak afgesprongen op de grootte van de jaarlijkse kerkelijke bijdrage. Niemand stelde enige eis, maar hij, de zoekende ziel zelf dus, Vestdijk, wilde dat men officieel iets overeenkwam. En na eindeloos wikken en wegen en gereken kwam men op 45 gulden per jaar, nee, nu weet ik het weer precies f 43,50 per jaar. En dat was hem te bar: ruim 83½ cent per week, dat is geen kattetjes.' Zo gaat het door, 14 bladzijden lang. Dit is geschiedenis der Nederlandse letterkunde!

PROBLEMEN VAN DE OUDERDOM

OVER de vereenzaming van bejaarden is de laatste tijd veel ongerustheid ontstaan, mede nadat in enkele gevallen hulpbehoevende ouderen gewond of overleden werden aangetroffen, zonder dat burens of familieleden daarvan enig vermoeden hadden. Er zijn talloze bejaarden, die niet alleen wonen, die normale en veelsoortige betrekkingen onderhouden, reizen, uitgaan en veel van hun leven weten te maken. Zij vormen niet het probleem, waarover in De Volkskrant is geschreven door Dr. J. M. A. Munnicks, verbonden aan het Gerontologisch Centrum (dat zich dus bezig houdt met de vraagstukken van de ouderdom) van de Universiteit van Nijmegen. Wat hij echter schreef over de meer hulpbehoevende of zeer oude alleenwonenden is belangwekkend genoeg om er enige passages van over te nemen, o.a. over stichting van noodzakelijke 'dienstencentra'.

MET tact zal een goed opgezette bezoeken dienst georganiseerd moeten worden om de bedoeling van het dienstencentrum bij allen op aangepaste wijze uiteen te kunnen zetten. Er zullen aparte middagen voor verschillende categorieën bejaarden moeten komen en vóór alles zal meer aandacht aan de brengfuncties van het dienstencentrum gegeven moeten worden. Brengfuncties zijn diensten, bij de bejaarden thuis bezorgd (bezoek, warme maaltijd, rijdende bibliotheek e.d.). We moeten pogen om te komen tot een aangepaste alarmering. Deze alarmering moet onafhankelijk van de oude mens worden opgezet. Ieder alarmsysteem, waarbij het alarm slaan afhankelijk blijft van het initiatief van de oude mens, gaat van de vooronderstelling uit, dat de bejaarde zelf in voldoende mate inzicht, hoe hij er voor staat. Dat is doorgaans niet het geval.

EIGENLIJK vind ik het wel prettig, dat ik dit stukje schrijven moet, want het noopt me om, in ieder geval éven, op te duiken uit de voorbereidingen van onze vakantie, die op dit moment nog maar 'vijf nachtjes slapen' van ons verwijderd is. Even rustig zitten en zomaar wat met u praten. Ik ben nu in 't stadium van: waar beginnen we in 's hemelsnaam aan! Al die heisa voor drie weken! Jaren geleden kwam eens iemand op het vrolijke idee, om mij een zondagochtendlezing voor de radio te laten houden met als onderwerp: 'De Humanist met vakantie'. Dat heb ik geweigerd. Stel je voor, alsof een Humanist anders met vakantie gaat, dan andere mensen. Nu ja, we zouden natuurlijk De Beleidsnota in onze koffer kunnen stoppen of een exemplaar van Mens en Wereld of het laatste nummer van Rekenschap, maar over 't algemeen houden wij het bij een stapel detectives en meestal gaat er dan ook nog iets diks en lijvigs mee, waar we in 't dagelijkse leven niet zo erg aan toekomen, omdat je er zo echt voor moet gaan zitten: Oorlog en Vrede bijvoorbeeld of zoals ik nu: Het Voorspel van Dr. L. de Jong. Een vriend van ons, een professor in de wiskunde, leest in zijn vakantie bij voorkeur Suske en Wiske's. Onze kinderen zijn daar ook erg dol op. Mij spreken ze niet zo aan.

We hebben een zenuwslopende tijd achter de rug. Onze oudste dochter deed eindexamen dit jaar en als je dat voor de eerste keer meemaakt, als ouders, doet het je toch wel wat. Niet dat het kind zelf er zo'n enorme deining van gemaakt heeft, dat moet ik haar nageven. Alleen de laatste ochtend zag ze groen. Een leger herexamens werd ons in het vooruitzicht gesteld en dat stond wel vast: als ze zakte, zou ze 't gewoon nog eens overdoen. Geen paniek, geen ongemotiveerde opgewektheid van: meid, trek het je niet aan, er zijn erger dingen op de wereld, nee, rustige aanvaarding van het onvermijdelijke zou het meest op prijs worden gesteld. Aldus goed geïnstrueerd zaten wij thuis, want bij de uitslag mochten we ons niet vertonen. Stel je voor, je ouders bij school! En dan zeker lachen en zoenen, als ze erdoor was! Om door de grond te gaan! Wilt u wel geloven, dat ik soms wel eens voor de spiegel ga staan, om te kijken, wat er nu eigenlijk aan me mankeert. Sla ik nou zo'n modderfiguur, als ik bij school sta, om uit te wuiven bij werkweken of zoals nu, bij de uitslag van het eindexamen van nota bene onze oudste dochter? En mijn man is toch ook niet bepaald een wanstaltige figuur, maar bij school komen mogen we niet, dat is gek, dat is belachelijk, dat hóórt niet! Goed, dan blijven we weg. Thuis mochten we haar, met mate, zoenen, want ze was geslaagd en op dat moment bereid tot het brengen van offers.

Toch was het niet dat eindexamen, dat ons het meest naar de keel greep, maar de komst van een acht weken oud poesje, dat het bestaan van onze elfjarige poezen-majesteit, die 'haar' vijf mensen onverbiddelijk in de poot heeft en geen bemoeienis of inspraak duldt, niet gering verstoort. Van 's morgens tot 's avonds – het kleintje sliep in een afgesloten kamer – maakten we pedagogische en dier-psychologische hoogstandjes, dikke boeken kwamen eraan te pas en ondertussen huppelde er een heel nietig, speels en stout bontballetje om ons heen, aandoenlijk en volkomen te goeder trouw, voor niets bang en door niets te imponeren, onafgebroken bedreigd door een mammoet-poes, grommend en blazend met opgeheven poot. Ik had buikpijn van de zenuwen. Ook dit is tenslotte goed gekomen.

Als we nu ook nog al die bergen bagage, waar ik op 't ogenblik middenin zit, in de auto kunnen krijgen en er tenslotte zelf ook nog bij kunnen, dan kan dit Humanisten-gezin tevreden met vakantie gaan.

Het probleem van de dood (I)

DE innerlijk zo kalme en zuivergestemde Spinoza heeft geschreven: 'De vrije mens denkt over niets minder dan de dood, en zijn wijsheid is niet een overpeinzing des doods, maar van het Leven'.

Als een juichkreet klinkt dit woord, als een zegepraal over alle bekommernis en alle zorg, die het denken aan de dood met zich kunnen brengen. En toch... Spinoza, die zo weinig begrip had voor het dynamische en het innerlijk-tegenstrijdige van het bestaan, en die zo weinig doordrongen kon zijn van het tragische, heeft hij niet te zeer gesproken van het standpunt uit van de volkomen-redelijke mens, alsof deze geen drijfleven kende? En is juist niet het drijfmatige element in ons, datgene ook waardoor wij leven, de oorzaak, dat wij moeten, of wij willen of niet, moeten nadenken over de zin van het sterven? Heeft niet veeleer Schopenhauer gelijk, indien hij de dood de inspirator noemt tot de wijsbegeerte? Wij menen van wel, en juist daarom lijkt ons het vraagstuk van de dood een der kernproblemen van het leven.

Stadia van het onsterfelijkheidsgeloof

HOEWEL wij sinds de oudste tijden het geloof aan de onsterfelijkheid aantreffen, doet het zich onder velerlei vormen voor. De primitiefste is wel die van het spiritisme, het geloof, dat de ziel, die in de adem zou huizen, met die laatste adem wordt uitgeblazen en nu zelfstandig voortbestaat. Onzichtbaar, doch toch niet zonder gestalte. Waarschijnlijk is de droom, het feit dat doden (alsof zij leefden) aan ons verschijnen, mede aanleiding tot dit geloof, naast een poging, te verklaren, waar de 'levenskracht' van de dode zou zijn gebleven. Hier is dus onmiddellijk sprake van *dualisme*, van scheiding van lichaam en ziel, hoe materieel men zich deze ziel ook denkt: gevormd uit een vluchtige, aetherische stof, die men zich ook wel als identiek denkt met die der sterren, en dan 'astraal' noemt. Deze 'zielen' wonen in alle voorwerpen der natuur, worden niet zelden als Goden vereerd, geven aanleiding tot het 'fetischisme' – (alsof dus een bijzondere macht woonde in een voorwerp) en tot 'naturalisme', waarbij sterren, bomen, zeeën als bewoond worden voorgesteld door natuurgoden of geesten. Men spreekt hier ook van 'animisme', een primitieve vorm van het veelgodendom, met rijst-, water- en bosgeesten.

HET verbaast ons niet, dat al deze geesten en goden worden voorgesteld als mensen, zij het ook onzichtbaar of verhuld verschijnende. Zo heeft het onsterfelijkheidsgeloof het hoofdaandeel bijgedragen tot het ontstaan der godsdiensten. Het speelt in het Oude en Nieuwe Testament een grote rol. Doch op zeer verschillende wijze. In het Oude Testament heet het: 'Stof zijt ge en tot stof zult ge wederkeren'. Deze tekst van Genesis 3:19 keert weer in het Boek Job 34:15 en Prediker 3:20. In deze gevallen wordt de onsterfelijkheid feitelijk geloochend, hoewel het geloof mogelijk blijft, dat op de dag des oordeels die van de komst van de Messias, alle doden uit hun graf verrijzen zullen en lichamelijk weder zullen opstaan. Tot zolang is in elk geval het dood-zijn geen staat van zaligheid. Job met name is overtuigd van het tegendeel dier zaligheid en twijfelt zelfs aan de wederopstanding, zo goed als de Prediker (hfdst. 3), wanneer hij geen ver-

schil ziet tussen mens en dier: 'De één sterft zo goed als de ander. Zij hebben allen dezelfde adem en de mens heeft niets voor boven het vee. Want alles is ijdelheid. Alles gaat naar één plaats. Alles is uit het stof, en alles keert tot stof terug... Wie merkt, dat de adem van de kinderen der mensen opvaart naar boven, en de adem der beesten nederwaarts vaart in de aarde? Dies heb ik gezien, dat er niets beters is dan dat de mens zich verblijde in zijn werken, want dat is zijn deel. Want wie zal hem daarhenen brengen, dat hij zie hetgeen na hem geschieden zal?'

IN ENKELE Psalmen, 88 en 115, wordt ook gezegd, dat de doden als schimmen in een onderwereld vertoeven, waar zij God niet zullen roemen. In het Nieuwe Testament zijn meer aanwijzingen voor het geloof, dat de ziel het lichaam verlaat en in het Rijk der gelukzaligheid vertoeven zal. Toch is niet alles even duidelijk. In de Openbaring leeft kennelijk de Joodse Messias-gedachte aan een ineensstorting der aardse orde, waarna dan een zeer zinrijk-gedacht duizendjarig Rijk plaats zal bieden voor de uitverkorenen op een nieuwe aarde. Elders heeft men alle reden, zich af te vragen, wat toch wel het 'koninkrijk der hemelen' te beduiden heeft, vooral indien er ook staat dat 'het koninkrijk Gods is binnen in U lieden'. In het algemeen zijn er aanwijzingen, dat in het voetspoor van neo-Platonische en andere laat-Griekse bewegingen de ziel als onsterfelijk werd beschouwd, zodat ze slechts tijdelijk zou huizen in het lichaam en dit tenslotte weer zou verlaten om terug te keren naar het Vaderrijk. Toch zou het zeer moeilijk zijn, de staat der ziel te schilderen in hemel of hel en de vaagheid der toespelingen duidt aan, dat men zich deze toestand vrij negatief dacht. Dat verhinderde de kerk niet, populaire voorstellingen te ontwerpen van de jammeren der Hel en de vreugden des Hemels, alle ontleend aan aardse en menselijke opvattingen over wat pijnlijk of aangenaam moet worden geacht. Zo werkte de belofte des hemels ertoe mede, gehoorzaam de kerkleer te aanvaarden en moest de dreiging van het Hellevuur afschrikken van onkerkelijkheid.

Het Instinct der onsterfelijkheid

OOK zonder voorstellingen en preken evenwel is het niet moeilijk, de mens te doen geloven aan zijn eigen onsterfelijkheid. Want in waarheid toch is dit geloof niet anders dan zijn levens-instinct. Het feit, dat in het leven alle functies zich tegen de dood verzetten, veroorzaakt, dat men zich niet kan voorstellen dat de dood een einde zou kunnen maken aan dit streven. Men wil eenvoudig voortleven, ook door de dood heen. Geen moderner schrijver heeft dit openhartiger bekend dan de Spanjaard Unamuno. Wat is mij alle wetenschap en wijsbegeerte waard, zo roept hij uit, indien ik sterven moet? Wat is mij heel het leven waard, indien ik er niet van kan genieten door de voortdurende dreiging, dat het weldra eindigen zal? Ik wil geloven aan mijn onsterfelijk-zijn, aldus Unamuno, al moet mijn waarheid dan een andere zijn dan die der mensen van de ervaringswetenschap, want *mijn* waarheid moet mij laten leven... Hij ziet in elk individu deze drang naar onsterfelijkheid, in Don Quichot niet anders dan een poging, zich te bestendigen door roem en faam en dus weer... onsterfelijkheid te ver-

werven. Niemand wil sterven, en daarom waant hij zich onsterfelijk, wil onsterfelijk zijn, en die wil vormt zijn geloof, hoe onredelijk ook het verzet tegen de Natuur in wezen is. Een tweede oorzaak van dit onsterfelijkheids-vertrouwen is, zoals Freud heeft opgemerkt, het feit, dat niemand zich zijn eigen dood kan voorstellen. Hoe velen ook een ander dood wensen (aldus Freud in zijn 'Ueber Krieg und Tod') en hoevelen ook bereid zijn, te doden, nimmer zal het een sterveling gelukken, zich voor te stellen, dat hij er niet meer is, want dat beduidt: het Niet.

TEN DERDE is daar het feit, dat voor velen het leven slechts dragelijk is, indien men als beloning en vergoeding voor zoveel leed een ander en beter bestaan in uitzicht stelt. En ten vierde heeft zelfs Kant nog laten gelden, dat de menselijke deugd geschraagd en gesteund zou worden door het geloof, dat de misdaad gestraft, de deugd beloond zou worden, zij het niet op aarde, dan toch daarna.

Het moge weinig met zedelijkheid te maken hebben – wie handelt uit hoop op loon handelt niet meer zedelijk – toch is begrijpelijk, dat men bij het zegevieren van het kwaad op aarde zich gaarne troost met de gedachte van hemelse gerechtigheid, die later zal optreden.

Bij al deze overwegingen zit over het algemeen een pessimistische beschouwing van het aards bestier voor. Feitelijk acht men de aarde van God verlaten, geluk en deugd gelijkelijk mishandeld en verwacht men nog slechts iets van de droomwereld, die het Niet vervangen moet. De klacht is even begrijpelijk als de hoop zelig is.

ONDANKS al deze instinctieve en gevoelsmatige oorzaken van het onsterfelijkheidsgeloof moeten we het verwerpen op grond van de ervaring zelve, en van alles wat we over de samenhang van lichaam en geest weten.

A. L. C.

Picasso, 1960

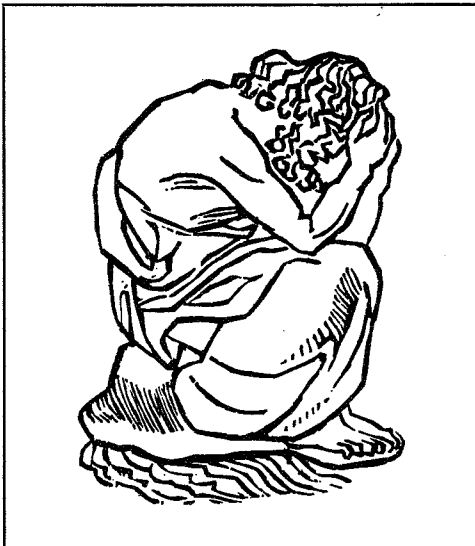
Pierre Bayle (I)

OP 17 oktober 1685 beging Lodewijk XIV de fout van zijn leven. Op aandringen van zijn raadgevers en van Madame de Maintenon, met wie hij sinds kort niet alleen het bed maar ook de echt deelde, herriep hij het Edict van Nantes, het privilege dat zijn grootvader aan de Franse hugenoten had geschonken. Reeds lang had men getracht de protestanten het leven zuur te maken door allerlei maatregelen. De ergste daarvan was wel de gedwongen inkwartiering van dragonders (la mission bottée), die opdracht hadden de hugenoten zoveel mogelijk te treiteren, gedachtig het bijbelwoord 'Dwingt hen om in te gaan'. Als gevolg van deze 'dragonades' hadden reeds vele hugenoten het land verlaten. De herroeping van het Edict deed de uittocht tot een brede stroom aanzwellen, waardoor Frankrijk beroofd werd van veel kapitaal en een nijver deel van zijn bevolking.

TOT de uit Frankrijk uitgewekenen behoort Pierre Bayle. Hij was in het zuiden van Frankrijk geboren als zoon van een protestants predikant. Reeds op zeer jeugdige leeftijd kenmerkte hij zich door grote leergierigheid en een verbazend bevattingvermogen. Evenals Voltaire ontving hij enige tijd onderwijs van jezuïeten, bekend om hun geleerdheid. Hun invloed op het jeugdig gemoed van Bayle was zo groot, dat hij besloot over te gaan tot het katholieke geloof. Hij was toen 21 jaar oud. Lang heeft zijn katholicisme niet geduurd. Na 17 maanden had hij er genoeg van en zwoer het weer af. Om zich niet bloot te stellen aan de wraakzucht van de katholieke geestelijkheid begaf hij zich ijlings naar Genève, het bolwerk van het calvinisme, om daar zijn studie te voltooien.

NA beëindiging daarvan voorzag hij enige tijd in zijn onderhoud met les geven als huisleraar, tot hij in het najaar van 1675 werd benoemd tot professor in de filosofie aan de protestantse hogeschool te Sedan. De aanstelling geschiedde op aanbeveling van Pierre Jurieu, zijn latere vijand, met wie hij toen echter vriendschappelijke betrekkingen onderhield en naar wie hij in die tijd hoog opzag. Jurieu was hoogleraar in de theologie te Sedan. Op last van de koning werd de hogeschool echter in juli 1681 opgeheven. Door tussenkomst van Adriaan Paets, een zwager van de vermoorde Cornelis de Witt, kreeg Bayle een aanstelling als professor in de filosofie en in de geschiedenis aan de kort tevoren opgerichte Illustere School te Rotterdam. Aan dezelfde school werd Jurieu benoemd tot professor in de theologie. Tevens werd deze predikant der Waalse gemeente in die stad.

BAYLE heeft het professoraat te Rotterdam vervuld tot 30 oktober 1693. Op die dag werd hij uit zijn ambt ontslagen, waarbij de vroedschap van Rotterdam in aanmerking nam 'het nadeel dat aan een tedere jeugt door een meester, hebbende gevaerlijke sentimenten, soude connen werden toegebracht'. De uitspraak doet denken aan het vonnis, dat de rechters van Socrates uitspraken. Aan het ontslag was een verandering in de vroedschap van Rotterdam voorafgegaan. Willem van Oranje, de koningstadhouder, had van zijn bevoegdheid gebruik gemaakt om enige hem minder goed gezinde leden van het stadsbestuur te vervangen door hem meer toegewijde figuren. Het was de stad

Maillol: Homerus

Rotterdam, die Bayle zijn ambt ontnam. De schuld ervan droeg echter Pierre Jurieu, de vroegere vriend van Bayle. Sinds 1691 had deze aanval na aanval op Bayle gedaan en daarmee een klimaat geschapen, waaruit de gebeurtenissen zich konden ontwikkelen. Jurieu beschuldigde Bayle van ketterijen, op welke beschuldigingen Bayle het antwoord niet liet uitblijven. Zo ontwikkelde zich een verwoede penstrijd tussen de twee mensen.

HET ergste was echter, dat Jurieu ook Bayle beschuldigde van verraad ten opzichte van de Republiek. Het was in de tijd van de negenjarige oorlog. De Republiek verbonden met Engeland, Spanje en Duitsland was in oorlog met Frankrijk. En Jurieu was een vurig aanhanger van Prins Willem III, iets wat van Bayle niet gezegd kon worden. Deze wenste slechts vrede. Jurieu had aanvankelijk grote verwachtingen. Uit de Openbaring van Johannes had hij afgeleid, dat het duizendjarig rijk aanstaande was; het rijk van de anti-christ, waarmee men de Paus op het oog had, naderde zijn einde. Weldra zou er een opstand uitbreken in Frankrijk en de terugkeer der hugenoten en het herstel der protestantse kerk mogelijk worden, zo geloofde hij. Maar toen het nu met de zaak der geallieerden niet naar wens ging, sloeg de fantasie van Jurieu op hol. Hij zag spoken en beschuldigde Bayle, die voor zijn apocalyptische verwachtingen slechts spot over had, een complot te hebben gesmeed in Genève en in ons land. Bayle zou een geheim agent zijn van het Franse hof. Hoewel slechts weinigen deze fantasieën geloofden, hebben zij Bayle ongetwijfeld kwaad gedaan.

MEN kan zich afvragen, waarom het conflict niet eerder was uitgebroken. Dr. F. R. J. Knetsch, die in 1967 te Leiden promoveerde op een proefschrift over Jurieu, ziet als oorzaak hun verschillend staatkundig inzicht. Jurieu was een voorstander van de volkssoevereiniteit, Bayle niet. Mogelijk heeft dit verschil van inzicht inderdaad een rol gespeeld. Dat het antagonisme hiermede volledig verklaard is, geloof ik niet. Naar mijn gevoelens waren hun karakters op de duur onverenigbaar en kon

een botsing niet uitblijven. Dat dit niet eerder geschiedde is waarschijnlijk te wijten aan het flegmatische element in het karakter van Bayle, dat hem veel over zijn kant deed laten gaan. En Jurieu was stellig geen 'democraat'.

JURIEU was ongetwijfeld een geleerd theoloog en een zeer belangrijk man in de Waalse gemeente. Hij was echter behebt met een karakter, waarin gelijkhebbij, onverdraagzaamheid en fanatisme domineerden. Tolerantie zag hij als een uiterst gevaarlijk verschijnsel, dat gelijk stond met indifferentie. Wie tolerantie voorstond gaf, naar hij meende, geen voorkeur aan de ene religie boven de andere en kende dus aan waarheid en leugen gelijke rechten toe. Hoe heel anders was het gesteld met Bayle. Evenals Erasmus was hij vóór alles moralist en meende, dat het de eenvoudige moralistische waarheden van het evangelie waren, waar het op aankwam. Grote betekenis hechtte hij aan het geweten. Dit woog hem zwaarder dan enige religieuze openbaring.

MET dit laatste hing zijn opvatting samen omtrent het atheïsme, welke hier op neer kwam, dat een atheïst niet noodzakelijk een slecht mens moet zijn; ook een atheïst kan gewetensvol handelen en deugdzaam zijn, zoals de geschiedenis genoegzaam aantoont. Een samenleving zonder de steun van een religie is zeer goed denkbaar. Merkwaardigerwijze werd deze laatste stelling aangevochten door Voltaire, overigens een enthousiast bewonderaar van Bayle. Want volgens Voltaire was het noodzakelijk, dat de mens de idee van een opperwezen, dat beloont en wrekt wordt ingeplant. Hij zou zich anders niet veilig voelen. Men zou geneigd zijn te veronderstellen, dat het alleen praktische overwegingen waren, die Voltaire ertoe brachten het bestaan van een god aan de mensen voor te houden. Dit is echter niet zo. Als deïst is hij van het bestaan van een opperwezen overtuigd. Dit blijkt duidelijk uit zijn artikel 'Athée' in zijn Dictionnaire Philosophique, waarin hij zegt '...un catéchiste annonce Dieu aux enfants, et Newton le démontre aux sages'.

J. L. SLUIJTER

ZIEK ALS EEN HOND

'Vooropgesteld dient te worden dat het beslist niet gaat om de zorg die studenten tonen voor de universiteit door openhartige kritiek en constructieve voorstellen,' aldus professor A. de Froe in Folia Civitatis van 15 juni. Maar hij laakt publicaties als een artikel in het maandblad Student over de medische studie, die 'zo ziek als een hond' zou zijn. De aanklacht houdt in: geen belangstelling voor de student als persoon; het afdraaien van colleges van tien jaar geleden; alles is gebaseerd op machtspolitiek; kennis wordt opgediend als aardappelen en je moet ze eten; de opleiding gaat voorbij aan het menselijk aspect van de patiënt; de studenten zijn meestal slechte studenten. Over dit artikel nu is prof. de Froe slecht te spreken en hij maakt zich tot tolk van klassieke deugden van het ideale universitaire onderwijs, als hij schrijft: 'Deze uitspraken openbaren voor de denkende mens een aantal euvels bij de auteurs, waartegen de universiteit eeuwenlang gestreden heeft: 1. Het generaliseren, verantwoordelijk voor allerlei vormen en graden van groepsdiscriminatie. De universiteit leert het genuanceerde denken. 2. Het overdrijven. De universiteit leert dat een uiterste inspanning de waarheid te benaderen de moeite loont. 3. Het eenzijdig veroordelen zonder een grein van waardering. De universiteit leert voor en tegen te overwegen (kritiek). 4. De voorkeur voor harde woorden en zinnen. De universiteit leert de emotie door de rede te beheersen.

IK denk er ZO over

ONSTERFELIJKHEID

NAAR aanleiding van het artikel van Ir. O. B. in 'Mens en Wereld' no. 12, 14 juni jl., zou ik enkele opmerkingen willen maken. In grote trekken ben ik het eens met de inhoud, maar ik kan mij toch niet geheel verenigen met het standpunt ingenomen t.o.v. de serieuze wetenschappelijke onderzoeken over parapsychologische verschijnselen. Deze verschijnselen worden in genoemd artikel alle over één kam geschoren, en er wordt geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat enkele van die verschijnselen later misschien nog eens bij de normale psychologie ingedeeld zullen kunnen worden. Het uitsluiten van die mogelijkheid gaat m.i. wat te ver. Enige voorzichtigheid is hier toch wel op zijn plaats. Of de reden van het feit, dat tegenwoordig zovelen zich wenden tot de astrologie en dergelijke, hierin ligt, dat ze bij de enorme ontwikkeling van de natuurwetenschappen, met schrik ontdekken, hoe weinig ze nog weten, geloof ik niet. Was het maar waar, dat ze tot deze zelfkennis waren gekomen.

ZOUDEN we niet eerder de oorzaak moeten zoeken in één van de eigenschappen van de tegenwoordige almachtige 'massa-mens' van Ortega, nl. het uit eigen kracht niet bestand zijn tegen al wat heden ten dage op hem losstormt, en het niet kunnen en niet willen verwerken daarvan. Hij zal trachten de geestelijke leegheid, die waarschijnlijk de voornaamste en moeilijkste factor zal zijn bij het toekomstige alles overheersende probleem der vrijetijdsbesteding, op te vullen. Voor menigeen zal dat zijn de vlucht in de mystiek en occulte verschijnselen. Daar komt nog bij een onbewust heimwee-gevoel, een vaag verlangen naar iets dat bevrediging en steun zou kunnen geven. Persoonlijke levensomstandigheden spelen hierbij een belangrijke rol.

WAT de reproduceerbaarheid betreft, moet men de psychologische moeilijkheden bij experimenten op dit gebied niet onderschatten. Het is zeer moeilijk, zo niet onmogelijk, geheel gelijke omstandigheden te reproduceren, door het beperkte aantal geschikte proefpersonen, hun variabele psychische toestand, en de invloed van het milieu. Dit is bij de gewone natuurwetenschappelijke experimenten geheel anders. Conclusie: ik vind het artikel te positief gesteld. Ook gedocumenteerde 'twijfel' is nog altijd een wetenschappelijk verantwoord standpunt.

S. L. FOKKEMA

ZELFMOORD

REEDS enige tijd ben ik geabonneerd op 'Mens en Wereld'. Nu is het mij opgevallen dat de auteurs 'suicide' vrijwel zonder uitzondering aanduiden met de term 'zelfmoord'. Laatstelijk nog in het stukje 'Verlieft op liefde', dat ik overigens met veel genoegen las. Ik moet zeggen dat mij dit bijzonder tegenvalt van humanisten. Zelfs in de diverse oorlogen worden over het algemeen de deelnemers niet 'vermoord' maar 'gedood' of, nog eufemistischer, 'sneuvelen' ze. Ook treden er, zo wil het spraakgebruik althans, in een oorlog geen 'sluipmoordenaars' op, maar 'sluipschutters'. Hoeveel te minder reden hebben we dan nog om de woorden 'moord' en 'plegen' te gebruiken in gevallen waarin iemand meent vrijwillig een eind aan zijn leven te moeten maken. Men heeft deze termen – zoals hierboven reeds blijkt – echt niet nodig om een suicide aan te duiden. Zelfs als men om stylistische redenen herhaling van eenzelfde uitdrukking wenst te vermijden dan behoeft men nog niet over 'plegen' of 'moord' te spreken. Men kan dan

altijd nog de uitdrukking 'zich van het leven beroven' gebruiken.

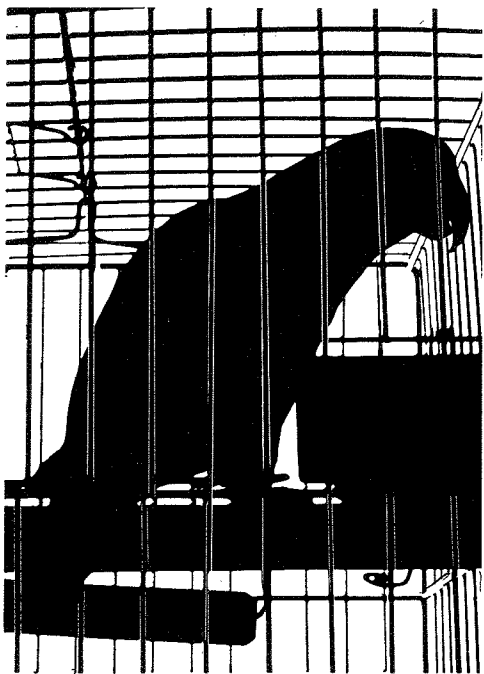
HETZELFDE geldt voor het 'plegen' van abortus. Hier is m.i. alleen de term 'uitvoeren' op zijn plaats: het woord plegen is immers in verband met het verrichten van een operatie, welke dan ook, volstrekt ongebruikelijk. Waarom dan misdadigheid te suggereren in gevallen waar daar in het geheel geen sprake van is; meestal zelfs van het omgekeerde! Ik hoop van harte dat u een plaatsje voor het bovenstaande zult willen inruimen.

D. VAN DER KELLEN, ing.

MAAGDENHUIS

VOLGENS de heer Constandse (zie M. en W. no. 12, dd 14/6'69) moeten wij ons realiseren, dat heden ten dage protestuitingen een andere vorm hebben aangenomen; voor mij kan dit echter nimmer inhouden, dat bedoelde vorm uithoofde van haar verandering meer of minder goed – of afkeurenswaardig is geworden. Voor mij zijn deze moderne uitingen van protest in vergelijking met de vroegere hoogst afkeurenswaardig en als toevlucht tot massificatie een bedenkelijk teken van geestelijke armzaligheid onder bevoorrechte intellectuele groepen. Bij ontkenning van stakingen ligt daaraan altijd nog de onbetwiste vrijheid van ieder mens of hij al dan niet wil werken ten grondslag, maar bij bezetting van gebouwen en straatterror is er alleen maar sprake van gewelddadige inbreuk op andermans rechten en goederen, waarvoor (behoudens noodweer) n.m.m. onder geen enkele voorwaarde ooit enigerlei rechtvaardiging is aan te voeren.

VOLGENS de heer Constandse en D'66 (ik vermijd hier het woord 'DEMOCRATEN') heiligt het doel dit middel, volgens mij niet en wel omdat ik het een vuil middel vind, zonder dat ik hier de (stellig betwistbare) zin en betekenis van door bepaalde pressiegroepen nagejaagde doeleinden wil bestrijden. Aan deze vorm van studentenverzet heb ik met de beste wil ter wereld geen enkel positief aspect kunnen ontdekken en dat onze samenleving daardoor enigerlei humanisering zou kunnen ondergaan is beslist uitgesloten, het tegendeel zelfs evident en overal ter wereld dagelijks waarneembaar.

GEKOOIDE VOGEL

FLORIS paste eigenlijk nergens bij. Als kleine, tengere, fletse krulbol zocht hij, verloren tussen alles wat groot en ernstig leek, zijn weg. Hij fluisterde in zichzelf en trok dezelfde pruillip, maar minder diepe rimpels als vader, wanneer hij 'werkte'. Iedere dag hetzelfde: 's Morgens stapte hij achter vader aan, naar het atelier. Daar vermaakte hij zich geruisloos met de koperen ketels en lampen, de geheimzinnige maskers, het kunstig kralenwerk, de stenen kruiken en schalen die vader niet nodig had. Hij kon zich wonderlijk tevreden voelen tot hij vaders opmerkzaamheid gewaar werd en 't geluksgevoel wegkromp.

Na de lunch ging mamma weg. Waarheen? Vader slofte terug naar zijn werkplaats en Floris klom in een hoekje op de donkere bank. Dan knutselde hij met veel geduld van sinaasappelschillen en twee lucifers een wagentje, o, een heel

nietig wagentje maar. Toch gaf het de jongen een zekere voldoening. Hij reed ermee waarheen hij wilde. Meestal achter mamma aan...

Mamma, die hij Loesje moest noemen. 'Waarom mocht hij geen mamma zeggen?' had hij eens gevraagd. 'Vind je me dan zo oud?' antwoordde zij en 't leek alsof ze zou gaan huilen. Floris haastte zich haar te troosten en noemde haar voortaan gehoorzaam Loesje. Vaak had hij over dit raadsel nagedacht. Was je oud als je mamma heette? Wat was oud? Vader ja, die wél natuurlijk. Maar mamma niet. Zij lachte zelden, sprak bijna nooit en speelde heel weinig met hem. Maar ze kon reuzevlug de trap oplopen en het pad afrennen naar de grote weg. Dat had hijzelf vaak gezien.

Zelfs bij zijn naam paste het schrielle ventje niet. Daarom noemden zijn ouders hem vogel. Welk kind heet in godsnaam vogel? 'Dan toch zeker 'gekooide vogel' dacht hij nu bitter. Tot zijn zesde jaar: gekooide vogel. Jawel. En toch, 't was vrijwel zijn enige herinnering aan haar uit die kleutertijd; hoe ze daar stond, aan het begin van het narcissenlaantje, dat naar het atelier leidde: in een wijde, blauwfluwelen japon met veel kant. Kostbaar fluweel en zeer zeldzame kant, wist Floris nu. Vader was kunstschilder geweest, vandaar...

Dan riep mamma, en haar stem klonk heel hoog: 'Vóóógel... Pààànd... kòmen!' Ja, vader

HET bekende standpunt van de heer Constandse, dat voor hem gelijk te krijgen meer betekent dan gelijk te hebben, wat weer blijkt uit zijn verwijzing naar het jaar 2000 in Woord van de Week, no. 24, zij hem gegund, maar dit standpunt uit te dragen voor en namens het Humanistisch Verbond komt m.i. niet te pas. Voor de humanist is de waarheid belangrijker dan 'Rechthaberei', waarbij dan nog geldt, dat de 19de eeuwse leus 'Ein frischer fröhlicher Krieg', thans naar moderner begrippen getransformeerd in 'Eine frische fröhliche Revolution' misdadig is en blijft, daar aldus in onze menselijke en daarom onvolmaakte samenleving permanent aanwezige, doch betrekkelijk oppervlakkige gevoelens van onbehagen fatalistisch worden getransplanteerd naar het veld van grenzeloze ergernis en onuitblusbare haat.

BEGRIJP mij goed, niet dat jonge mensen spontaan gekke dingen doen, vind ik erg, wel dat onze hoofdredacteur dit soort handelingen tegenover de justitie, die hier niets anders dan haar zure plicht moet doen, openlijk in bescherming neemt.

Mr. A. DE JONGH

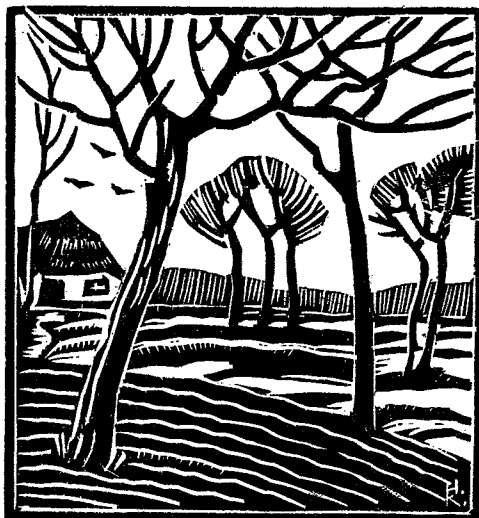
Naschrift

Onze hoofdredacteur is hierbij in het gezelschap van honderden professoren en docenten, juristen en politici, journalisten en kunstenaars, die in dit geval juist het felst hebben geopponeerd tegen... de justitie!

IK WEET HET NIET

HET is alweer zes jaar geleden dat wij via brievenbus, radio en t.v. overstroomd werden met zeer realistische propaganda betreffende de gevaren en de dreiging van fall-out. Ik had, zoals de meesten in die tijd, vaak de radio aanstaan om toch maar goed op de hoogte te blijven. Op een middag, toen de radio alle denkbare ellende die ons te wachten staat in geval van een atoomoorlog, uitbraakte, klonk er ineens een klein stemmetje naast mij: 'Mama, ik ben bang'. Het was mijn dochttertje van tien die mij met een wit toetje en grote angstogen aankeek. Wat ik toen tegen haar gezegd heb weet ik niet meer. Wel weet ik dat ik dergelijke uitzendingen in haar aanwezigheid niet meer heb aangezet.

En ook weet ik nog goed wat ik bij mijzelf heb gedacht, n.l. dit vers. Natuurlijk heb ik mijzelf toen ook afgevraagd of ik er wel goed aandeed al die dreiging voor de kinderen dood te zwijgen. Maar nu, na zoveel jaren, geloof ik wel dat ik toen juist heb gehandeld.

Houtsnede Han Krug

Wat heeft het alles voor zin gehad? Wie denkt er nog aan een fall-out-voorraad in een tegen fall-out beveiligde ruimte? Wie heeft er nog zandzakken om het huis staan? Wie kent zijn blokhoofd? Ik wil hiermee niet zeggen dat de brij nooit zo heet wordt gegeten als zij wordt opgediend, want het gevaar is gebleven. Maar de mens leert er mee te leven en past zich aan. Ieder welden-

kend mens heeft belangstelling voor alle ellende in de wereld, die dagelijks de huiskamer binnen komt. Maar toch moeten wij na een werkdag, als het gezin weer herenigd is, eens de moed kunnen opbrengen de knop om te draaien en de krant op te vouwen en dan eens belangstelling voor elkaar en elkaars kleine problemen te hebben. Na jaren zal dan blijken dat wij die momenten niet vergeten zijn en er goede herinneringen aan hebben. Goede herinneringen, die ons tot steun kunnen zijn als het leven eens hard toeslaat. Goede herinneringen waar ieder mens recht op heeft. Ieder mens heeft de plicht deze aan zijn medemens mee te geven. Laat ons eens aandacht schenken aan deze ogenschijnlijke vanzelfsprekendheid in ons gewone leven van alle dag en deze kleine wellevendheid eens waar maken.

Mijn kinderen vragen waarom
de mens zichzelf bedreigt
met het gif van een bom
maar ik weet het niet
en waarom het leven naar het einde neigt
maar ik weet het niet
en waarom ik nooit spreek over de dood
maar ik weet het niet
en waarom ik dan toch weer bollen poot
maar ik weet het niet
en ik kijk naar de dampende den
die zich koestert in de zon na de regen.

Toen plukte ik alle bloemen en ben
gaan vullen alle vazen in het huis.

Kijk kinderen, hoe mooi
en spreek niet meer
over de dwazen in ons huis.

N. PIJNAKKER - V. D. HEYDEN

heette Pand. Daaraan kon Floris zich nú nog ergeren. Die oude heer, wiens zelfportret hij bij familie wist te hangen waar hij, zelfs als hij alleen was, slechts beschroomd naar keek. Pand! Op Loesjes portret had de familie geen prijs gesteld. Toch had Floris het weergezien tijdens een kleine expositie van vaders werk, die ter gelegenheid van zijn tachtigste geboortedag en van het feit dat hij, nu tien jaar geleden op diezelfde datum gestorven was, gegeven werd. Geflankeerd door een paar van zijn zoet-gekleurde bloemenschilderijen, idioot hoog geprijsd, zag Floris plotseling Loesjes portret dat vroeger in het atelier hing. Zij droeg haar bruinfluwelen japon en leek heel mooi zo, zonder bril. Maar waren haar ogen zó groot en was haar hals zó lang? 'Particulier bezit' stond er, in gouden lettertjes, bij. Zeker van haar nieuwe man. O nee, daarvan was ze gescheiden. Och, wat kon 't hem ook schelen.

MAAR Floris ging telkens wéér kijken en hij staarde verdoofd toen op een dag de etalageruimte door een nieuwe expositie bleek ingenomen. Dagenlang vermeed hij de andere jongens en dat was heus niet eenvoudig. Je kwam er altijd wel een paar tegen. Floris verlangde naar een vriend. Hij wilde praten, gewoon vragen, na allerlei onbenullige omwegen misschien,

maar tóch vragen: 'Vind jij óók dat ik niet bij háár pas?' O, nooit zou hij die woorden durven uitspreken want 't was niet te verdragen als het antwoord dat hij vreesde, luidde: 'Nee, natuurlijk niet. Jij past toch nergens bij, dus ook niet bij je moeder.' Floris zou dan iets vreselijks doen, dat voelde hij. Daarom liep hij vaak nors en somber rond, piekerend of ie dan echt zo'n rare was, dat zelfs zijn moeder hem nog geen briefje waardig keurde. Later werkte hij weer voor de jongensclub, tekende, vooral protestplaten. Tegen oorlogen, tegen apartheid, tegen zowat alles wat onrecht betekende, in hun jonge ogen; en dat was véél. Bij zo'n gelegenheid kreeg hij een verdwaalde slag met een gummiknuppel op zijn hoofd en zakte, zonder meer, in elkaar. Nu ligt Floris op de mannenzaal van de ongevallen-afdeling. Hij lijdt hoge koorts en woelt onrustig brabbelen door zijn bed, zodra hij uit zijn coma ontwaakt. Als de zuster hem helpen wil zegt hij duidelijk: 'mamma'. Dan vraagt zij lief: 'Zeg eens Floris, waar is mamma?' 'Nee, nee,' kreunt hij, 'niet zeggen. Loesje zeggen, Loesje... Loesje...' 'Is Loesje je vriendinnetje, waar woont ze dan,' dringt de verpleegster noodgedwongen aan. Ze moet toch iets van het kind weten. 'Niet vriend, niet mamma,' murmelt hij en de zuster ziet bezorgd toe hoe haar patiënt weer wegdrijft in zijn bewusteloosheid.

Hoewel er geen aanwijsbare reden voor is sterft hij, pas veertien jaar oud. De artsen zijn het over de doodsoorzaak nog niet ééns en de zuster die het bed de zaal afrijdt weet niet hoe dicht zij bij de waarheid is als zij zegt: 'Zo'n kleine jongen toch. Een kind eigenlijk nog maar. Hij pást niet hier, op de mannenzaal.'

M. VISSER-SCHRÖDER

Radiolezingen

HILVERSUM II

Zondag, 20 juli 1969, 9.45-10.00 uur: H. Bonger: Nog maar weer eens de democratie.

Zondag, 27 juli 1969, 9.45-10.00 uur: Ies Spetter: Idealisten en terroristen in Amerika.

Zondag, 3 augustus 1969, 9.45-10.00 uur: R. C. Winter: Enkele menselijke aspecten van de ontwikkelingshulp.

Zondag, 10 augustus 1969, 9.45-10.00 uur: G. F. Makkink: Snelheid en tempo.

Op 17 mei i.l. werd Prof. Dr. J. P. van Praag, bij zijn afscheid als voorzitter van het Humanistisch Verbond, een boek aangeboden, dat als titel draagt

De dag ligt nog voor ons

Een aantal vooraanstaande humanisten in binnen- en buitenland verleenden hieraan hun medewerking door hun bijdragen. De buitenlandse artikelen zijn in het nederlands vertaald.

Dit boek is nu ook beschikbaar voor onze lezers. Gebonden f 14,90; ingenaaid f 11,90; 214 blz.

Bestellingen uitsluitend door storting of overschrijving op postrekening 58 t.n.v. 'De Humanistische Pers' Utrecht.

ANNONCES

Kamers aangeboden.

In besch. rustige omg. in gem. Utr. zonn. kamer(s) met ineenlopende badk. Alleen inw. Br. nr. 14 Adm. M. en W.

Kosthuis gevraagd voor H.T.S.-er 17 jr. in of nabij Haarlem.
M. Bosma, Beatrixlaan 114, Den Burg (Texel) tel. (02220) 2195.

Huwelijk. Ik woon in een hoofdstad van het noorden. Verloor mijn man vroeg door ziekte. Nu de 2 kinderen zijn uitgevlogen had ik zo graag weer een lieve man van m.l. Liefst met auto. Wie schrijft?

Brieven onder no. 15 adm. M. en W.

Kennismaking gezocht.

Dame, begin 50, gehandicapt aan been, zoekt vriendschap met heer tot 60 jaar.

Brieven onder nr. 16 adm. Mens en Wereld.

Te koop:

BOERDERIJTJE

met 2 ha groenland te Zevenhuizen (Gr.), 20 km afstand van de stad Groningen en 2 km van de Volkshogeschool 'Bakkeveen', in bosrijke omgeving. Liggt aan verharde weg. Voorzien van elektr., water en telefoon. Spoedig leeg te aanvaarden.

Te bevragen: fam. A. Brandsma, Veldstreek 41, Zevenhuizen (05943) 2 73.

Verkrijgbaar is het rapport

ECHTSCHIEDING

24 blz. f 2,50

Dit rapport is van een commissie, ingesteld door de Humanistische Stichting Socrates, na een juristenconferentie over dit onderwerp. De inleidingen daarvan verschenen in 1966 in druk onder de titel Humanisten over echtscheiding.

32 blz. f 1,80

Beide uitgaven uitsluitend te bestellen door storting of overschrijving op postrekening 58 t.n.v. De Humanistische Pers, Utrecht.

MENS EN KOSMOS

25e jaargang

Tweemaandelijks tijdschrift, gewijd aan de studie van wijsbegeerte, religie en geestelijke stromingen.

Redactie: B. Bloemsma, Drs. L. C. Fretz, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 16,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 3,-.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Geld voor hoge rekeningen?

AMRO-Lening

(voorbeeld: f 3500.- lost u af in 18 x f 213.67 of 24 x f 165.71)

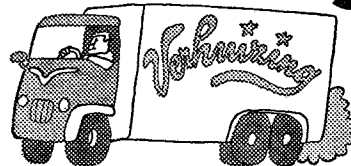
Geld voor een kostbare studie?

AMRO-Lening

(voorbeeld: f 1500.- lost u af in 18 x f 92.33 of 24 x f 71.83)

Geld voor de verhuizing?

AMRO-Lening

(voorbeeld: f 4000.- lost u af in 18 x f 244.20 of 24 x f 189.39)

Geld voor u:

AMRO-Lening

Elk bedrag tussen f 700.- en f 10.000.-

Coupon

Wilt u een folder met alle inlichtingen?
Stuur dan deze coupon in een envelop aan:
AMRO Bank, Antwoordnr 441, Amsterdam.

Naam _____

Adres _____

Plaats _____

Plak geen postzegel, die is voor rekening van de
AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK

